

## اثر بخشی بسته آموزشی ارتقاء موفقیت شغلی بر عزت نفس و رضایت از زندگی بیماران هموفیلی

مجید زارعی<sup>۱</sup>، محسن گل پرور<sup>۲</sup>، علی مهداد<sup>۳</sup>

### مقاله پژوهشی

#### چکیده

**زمینه و هدف:** درد ناشی از آسیب‌های مفصلی و دوره غیرقابل پیش‌بینی بیماری هموفیلی (Hemophilic disease) باعث ایجاد مشکلاتی در ابعاد مختلف زندگی بیماران از جمله عزت نفس و رضایت از زندگی می‌گردد. بنابراین پژوهش حاضر باهدف بررسی اثربخشی بسته آموزشی مبتنی بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی بر عزت نفس (Self-esteem) و رضایت از زندگی (Life satisfaction) این بیماران انجام گرفت.

**مواد و روش‌ها:** این پژوهش یک مطالعه نیمه آزمایشی و دارای طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون همراه با گروه کنترل و دوره پیگیری بود. از ۶۰۰ بیمار هموفیلی شهر اصفهان در سال ۱۳۹۶، ۴۰ بیمار به‌صورت در دسترس انتخاب شدند و به‌صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گروه کنترل گمارش شدند. دو پرسشنامه عزت نفس (State Self-Esteem Scale یا SSES) و پرسشنامه رضایت از زندگی (Satisfaction With Life Scale یا SWLS) برای سنجش متغیرهای پژوهش در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری مورد استفاده قرار گرفت. گروه آزمایش به مدت ۱۱ جلسه دو ساعته تحت آموزش مبتنی بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی و گروه کنترل در لیست انتظار قرار گرفتند. با احتساب ریزش و ملاک‌های خروج از پژوهش در نهایت تعداد نمونه به دو گروه ۱۶ نفری کاهش یافت. داده‌ها از طریق تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر (Repeated measures ANOVA) تحلیل شد.

**یافته‌ها:** نتایج نشان داد که بین گروه‌های آزمایش و کنترل در عزت نفس و رضایت از زندگی در مراحل پس‌آزمون و پیگیری تفاوت معناداری وجود دارد ( $p < 0.05$ ).

**نتیجه‌گیری:** نتایج این پژوهش نشان داد که می‌توان از بسته آموزشی ارتقاء موفقیت شغلی به‌منظور بهبود عزت نفس و رضایت از زندگی بیماران هموفیلی استفاده نمود.

**واژه‌های کلیدی:** بیماران هموفیلی، عزت نفس، موفقیت

**ارجاع:** زارعی مجید، گل پرور محسن، مهداد علی. اثربخشی بسته آموزشی ارتقاء موفقیت شغلی بر عزت نفس و رضایت از زندگی بیماران هموفیلی. مجله تحقیقات علوم رفتاری ۱۳۹۷؛ ۱۶(۴): ۵۶۲-۵۷۲.

پذیرش مقاله: ۱۳۹۷/۱۰/۲۶

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۹/۰۲

۱- دانشجوی دکتری روانشناسی، گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران

۲- دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران

۳- استادیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران

Email: drmgolparvar@gmail.com

نویسنده مسئول: محسن گل پرور

## مقدمه

اختلال‌های انعقادی (Coagulation disorders)، یک درصد از جمعیت جهان را درگیر کرده که شایع‌ترین آن‌ها هموفیلی (Hemophilia) است. این بیماری از دسته بیماری‌های مزمن است که به واسطه کمبود عامل‌های انعقادی، شخص را در معرض انواع مشکلات جسمانی قرار می‌دهد (۱). این بیماری به علت جهش در ژن عامل‌های انعقادی ۸ و ۹ بروز می‌کند (۲). درمان سریع و به موقع این بیماری سبب کاهش درد گشته و از بروز آسیب به مفصل، عضله و سایر اعضای بدن جلوگیری می‌کند. دوره مزمن، نامطمئن، غیرقابل پیش‌بینی و درد ناشی از آسیب مفصلی نه تنها عملکرد بیمار را تحت تأثیر قرار داده و منجر به ناتوانی وی می‌گردد، بلکه می‌تواند ابعاد مختلف زندگی بیماران هموفیلی را تحت تأثیر قرار دهد (۳). اگرچه با توجه به نیاز به ارتقاء کیفیت زندگی کاری، اجتماعی و خانوادگی این بیماران تحقیقات بسیاری در این زمینه در مراحل درمان و پیشگیری با عامل‌های انعقادی انجام شده است، ولی باوجود بهبود نسبی زندگی و افزایش طول عمر این بیماران، هنوز هم بیماران و خانواده‌های آن‌ها دارای مشکلاتی هستند که توجه مداوم را می‌طلبد (۴). پژوهشگران گزارش کرده‌اند که ایجاد روابط بین فردی و داشتن یک حرفه مستقل از مشکلات بیماران هموفیلی است (۵). این بیماران مشکلات روان‌شناختی زیادی در زمینه‌های شغلی خود متحمل می‌شوند که ناشناخته بوده و می‌تواند سایر جنبه‌های زندگی آن‌ها از جمله عزت‌نفس (Self-esteem) و رضایت از زندگی (Life Satisfaction) را با مشکل مواجه سازد.

در این راستا، مطالعات انجام شده شیوع بالای اضطراب، افسردگی، روان‌پریشی و همچنین سطح متوسط تا ضعیف رضایت از زندگی بیماران هموفیلی را گزارش نموده‌اند (۶). عوارض بیماری و درمان آن از جمله درد و خونریزی، خطر هپاتیت و ایدز، اضطراب و افسردگی و مزوی شدن با افزایش سن بیشتر می‌شود و منجر به کاهش رضایت از زندگی بیماران می‌گردد (۷). رضایت از زندگی یک ساختار ذهنی متغیر و شامل خصوصیات جسمی، روانی و اجتماعی است که توانایی عملکرد فرد در زمینه خانواده، مدرسه و همسالان را توصیف می‌کند (۸). رضایت از زندگی شاخص مهمی در ارزشیابی درمان‌ها و

مراقبت‌ها است (۹). تحقیقات نشان می‌دهد که رضایت از زندگی بیماران هموفیلی نسبت به افراد سالم پایین است (۱۰) و عوامل بسیاری بر رضایت از زندگی این گروه تأثیر دارد که از این بین عزت‌نفس به عنوان یکی از اصلی‌ترین سازه‌های شخصیت حائز اهمیت است (۱۱). عزت‌نفس درجه و ارزشی است که یک فرد برای خود قائل می‌شود. به عبارت دیگر، عزت‌نفس ارج نهادن، ارزش و اهمیت خویش، مسئول خود بودن و در برابر دیگران مسئولانه رفتار کردن می‌باشد (۱۲). هراندازه که بیمار هموفیل در کسب عزت‌نفس دچار شکست شود، دستخوش اضطراب، تزلزل روانی و بدگمانی از خود، حقیقت گریزی و احساس عدم کفایت در زندگی می‌شود. بنابراین تلاش برای ارتقاء عزت‌نفس این بیماران شخص را قادر به سازش با موقعیت‌های سخت می‌نماید. بسیاری از پژوهش‌ها در زمینه عزت‌نفس و رضایت از زندگی بیماران هموفیلی حکایت از ضرورت اجرای یک برنامه مدیریت جامع دارد (۱۳).

راهنمادهای مداخله‌ای غیر دارویی متفاوتی به منظور بهبود وضعیت بیماران هموفیلی پیشنهاد شده است که از آن جمله می‌توان به طب سوزنی، بیوفیدبک، درمان شناختی-رفتاری، حواس‌پرتی، ورزش، گیاه‌درمانی، آب‌درمانی، هیپنوتیزم، درمان یکپارچه، فیزیوتراپی، ماساژ درمانی و تحریک عصبی الکتریکی اشاره نمود (۱۴). لیکن بر اساس جستجوی‌های انجام شده پژوهشی که نشان‌دهنده توجه پژوهشگران به روش‌های ارتقاء عزت‌نفس و رضایت از زندگی بیماران هموفیلی با تمرکز بر بعد شغلی آن‌ها باشد مشاهده نگردید. این امر در حالی است که شغل و حرفه، با ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی (۱۵) ارتباط تنگاتنگ دارد. از طرف دیگر، رابطه نزدیک شرایط شغل و حرفه با بعد اقتصادی-معیشتی، تأثیر به سزای آن در زندگی بیماران هموفیلی که هزینه‌های گزافی به منظور درمان بیماری خود متحمل می‌شوند، با در نظر گرفتن اثرات جانبی این هزینه‌ها بر فرد و خانواده آنان و عدم به‌کارگیری یک الگوی موفقیت شغلی (Career success) در جامعه ایرانی، ضرورت انجام پژوهش حاضر را برای کمک به بیماران هموفیلی در راستای موفقیت شغلی بیشتر قطعی ساخت. مطالعات انجام شده در این راستا گزارش نموده‌اند که به منظور ارتقاء موفقیت شغلی این بیماران می‌بایست مداخله‌ای باهدف تمرکز بر نقاط قوت این

افراد و بر اساس ظرفیت‌هایشان برای غلبه بر سختی‌ها و نیل به اهداف با تأکید بر تقویت مهارت‌های مثبت، ازجمله انگیزه و انعطاف‌پذیری تدوین نمود که منجر به بهبود اراده بیمار و تغییر زاویه دید وی برای قبول بیماری به‌عنوان یک فرصت گردد (۱۳).

در همین راستا Legg (۱۶) در یک پژوهش فراتحلیلی، موفقیت شغلی را ازجمله مسائل حائز توجه در بیماران هموفیلی گزارش نمود. موفقیت شغلی با توجه به رویکردهای پژوهشی و کاربردی مطرح امروز در دنیا ازجمله مفاهیم بسیار مهم است. موفقیت شغلی مفهومی نسبی است. به نظر عده‌ای موفقیت شغلی همان پیشرفت شغلی و تعالی مهارت‌ها است، درحالی‌که عده دیگری موفقیت شغلی را کسب درآمد بیشتر می‌دانند. موفقیت شغلی به سه حالت غیر روانی، روانی و عمومی تعریف شده است. در دیدگاه غیر روانی هر فردی که درآمد بیشتری دارد در شغلش موفق‌تر است. در دیدگاه روانی موفقیت شغلی عبارت از احساس فرد از میزان کارایی و توانایی‌اش در انجام کار هست و در دیدگاه عمومی موفقیت شغلی زمانی حاصل می‌شود که فرد بتواند از تمام توانایی‌ها و امکانات خود در رسیدن به هدف‌های شغلی استفاده و بهره‌برداری نماید (۱۷). تحقیقات انجام شده نشان داده‌اند که موفقیت شغلی با عزت نفس (۱۸) و رضایت از زندگی (۱۹) رابطه دارد. بنابراین با توجه به مرور مبانی نظری و پژوهشی آموزش موفقیت شغلی بیماران هموفیلی می‌تواند افزایش عزت نفس و رضایت از زندگی را در این بیماران به همراه داشته باشد. به همین جهت از بسته آموزش نوینی که برای اولین بار در ایران طراحی گردیده استفاده شد. در این رویکرد آموزشی مهارت‌های ارتباطی/شبکه‌سازی (Networking and relational skills)، اعتماد بین فردی (Interpersonal trust)، سرمایه روان‌شناختی (Psychological capital)، دلبستگی شغلی (Job involvement)، سبک هویت (Identity)، اخلاق کاری (Work ethic)، عزت نفس، مدیریت مسیر شغلی، انگیزش درونی (Intrinsic motivation)، فرصت رشد مهارتی (Opportunities for skills development and training)، خلاقیت (Creativity) و رفتار فرانش (Organizational citizenship behavior) از سازه‌های

مؤثر بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی شناسایی شده است (۲۰).

هرچند که روش‌ها و مداخله‌های مختلفی به‌منظور بهبود وضعیت روان‌شناختی بیماران هموفیلی معرفی شده است بااین‌حال پژوهشی که نشان‌دهنده توجه محققین به روش‌های ارتقاء عزت نفس و رضایت از زندگی این بیماران با تمرکز بر بعد شغلی آنان باشد، یافت نشد. این امر در حالی است که شغل و حرفه با عزت نفس و رضایت زندگی ارتباط تنگاتنگ دارد و موفقیت شغلی تأثیری چشمگیر در وضعیت معیشتی بیماران هموفیلی دارد که ضرورت آن با در نظر گرفتن هزینه‌های گزاف درمان و اثرات جانبی این هزینه‌ها بر فرد و خانواده روشن می‌گردد. ازاین‌رو پژوهش حاضر باهدف بررسی اثربخشی بسته آموزشی ارتقاء موفقیت شغلی بر عزت نفس و رضایت از زندگی بیماران هموفیلی انجام گردید.

### مواد و روش‌ها

این پژوهش یک مطالعه نیمه آزمایشی و دارای طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون همراه با گروه کنترل و دوره پیگیری بود که طی آن تأثیر متغیر مستقل (آموزش مبتنی بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی) بر متغیرهای وابسته (عزت نفس و رضایت از زندگی) در بیماران مبتلا به هموفیلی بررسی شد. جامعه آماری پژوهش حاضر را بیماران هموفیلی شهر اصفهان در سال ۱۳۹۶ تشکیل دادند که از میان آن‌ها ۴۰ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس و مبتنی بر ملاک‌های ورود و خروج (ملاک‌های ورود شامل حداکثر سن ۵۰ سال، سواد خواندن و نوشتن و ملاک‌های خروج شامل دو جلسه غیبت متوالی یا غیر متوالی، عدم همکاری و عدم تمایل به شرکت در پژوهش) انتخاب شدند. افراد نمونه به‌طور تصادفی در دو گروه آزمایش (۲۰ نفر) و کنترل (۲۰ نفر) گمارش شدند. گروه آزمایش به مدت ۱۱ جلسه دو ساعته تحت آموزش مبتنی بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی (۲۰) و گروه کنترل در لیست انتظار قرار گرفتند. شایان‌ذکر است با احتساب ریزش و ملاک‌های خروج از پژوهش درنهایت تعداد نمونه به دو گروه ۱۶ نفری کاهش یافت. پیش‌آزمون با استفاده از دو پرسشنامه پژوهش حاضر اجرا شد، پس از پایان جلسه یازدهم گروه آزمایش و گروه کنترل در مرحله پس‌آزمون به

همگرا و واگرای پرسشنامه رضایت از زندگی، بین نمرات حاصل از این مقیاس و نمرات حاصل از مقیاس شادکامی آکسفورد و مقیاس افسردگی بک همبستگی‌های معناداری را گزارش نمودند (۲۳). آلفای کرونباخ این پرسشنامه در پژوهش حاضر برابر با ۰/۸۲ به دست آمد.

**پرسشنامه عزت‌نفس (State Self-Esteem Scale یا \$SES):** این پرسشنامه توسط Heatherton و Polivy (۲۴) جهت سنجش عزت‌نفس طراحی شده است. این پرسشنامه دارای ۲۰ سؤال بوده و در طیف لیکرت ۵ درجه‌ای (خیلی کم=۵ تا خیلی زیاد=۱) نمره‌گذاری می‌شود. سؤالات ۱، ۳، ۴، ۵، ۷، ۸، ۱۰، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹ و ۲۰ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌گردند. ابتدا میانگین کلی سؤالات (۲۰ سؤال) برای هر پاسخ‌دهنده محاسبه می‌شود و در مورد وضعیت عزت‌نفس فرد قضاوت می‌شود. اگر نمره پاسخ‌دهنده از ۶۰ به بالا باشد عزت‌نفس بالا و نمره ۶۰ به پایین عزت‌نفس پایین فرد را نشان می‌دهد. آن‌ها (۲۴) با استفاده از تحلیل عامل اکتشافی با استفاده از چرخش اولیمن نشان دادند که این پرسشنامه از سه عامل تشکیل شده است. همبستگی معنادار بین نمره کلی و خرده مقیاس‌های عملکرد عزت‌نفس، عزت‌نفس اجتماعی و ظاهر اجتماعی روایی همگرای آن را تأیید کرده است. ضرایب آلفای کرونباخ و بازآزمایی با فاصله دو هفته برای نمره کل و خرده مقیاس‌های آن نشان داده است که این مقیاس اعتبار قابل قبولی دارد. ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده در پژوهش Heatherton و Polivy ۰/۹۱ بوده است (۲۴). آلفای کرونباخ این پرسشنامه در پژوهش حاضر برابر با ۰/۸۰ بود.

**جلسات آموزشی مبتنی بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی:** خلاصه محتوای جلسات آموزشی مبتنی بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی (۲۰) به شرح زیر است. لازم به ذکر است که ضریب توافق متخصصین برای این بسته ۰/۸۰ بود.

پرسشنامه‌های پژوهش دوباره پاسخ دادند و ۴۵ روز پس از اتمام جلسات مجدداً پرسشنامه‌های پژوهش به منظور اجرای مرحله پیگیری اجرا گردید.

تحلیل آماری داده‌های حاصل از اجرای پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۰ در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی انجام شده است. در سطح توصیفی میانگین و انحراف معیار ارائه شد و در سطح استنباطی نیز در راستای بررسی فرضیه‌های پژوهش از تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر (Repeated measures ANOVA) استفاده شد. لازم به ذکر است در ابتدا به منظور بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف (Kolmogorov-Smirnov test) تک گروهی و آزمون شاپیرو-ویلک (Shapiro-Wilk test) استفاده شد. برای بررسی همگنی واریانس خطاهای متغیر وابسته از آزمون لوین (Levene's test) و به منظور بررسی پیش فرض عدم همبستگی کامل میان همپراش‌ها از آزمون کرویت ماچلی (Mauchly's test) استفاده شد. برای بررسی متغیرهای پژوهش از ابزارهای زیر استفاده شد:

**پرسشنامه رضایت از زندگی (Satisfaction With Life Scale یا \$WLS):** این پرسشنامه توسط Diener و همکاران در سال ۱۹۸۵ ساخته شد و دارای ۵ گویه است. هر گویه این پرسشنامه در یک طیف ۷ گزینه‌ای (کاملاً مخالفم=۱ تا کاملاً موافقم=۷) نمره می‌گیرد. بنابراین فرد می‌تواند نمره‌ای بین ۷ تا ۳۵ کسب کند که نمره بالاتر نشانه رضایت از زندگی بیشتر است. Diener و همکاران اعتبار و روایی این مقیاس را بر روی گروهی از دانشجویان بررسی کردند و ضریب همبستگی بازآزمایی نمره‌ها را پس از دو ماه برابر ۰/۸۲ و ضریب آلفای کرونباخ را برابر ۰/۸۷ گزارش کردند (۲۱). Schimmack و همکاران (۲۲) اعتبار مقیاس رضایت از زندگی را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برای گروهی از بزرگسالان ملت‌های آمریکایی، آلمانی، ژاپنی، مکزیکی و چینی به ترتیب ۰/۹۰، ۰/۸۲، ۰/۷۹، ۰/۷۶ و ۰/۶۱ گزارش کردند. در ایران نیز بیانی و همکاران در راستای ارائه شواهدی از روایی

### جدول ۱: جلسات آموزشی مبتنی بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی

| جلسات       | محتوای جلسات                                                                                                                                                                                                                                                           |
|-------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| جلسه اول    | آشنایی اعضای گروه با یکدیگر، بیان قواعد گروه برای افراد، آشنایی با بیماری هموفیلی و علائم آن، ارائه توضیحاتی در مورد موفقیت شغلی                                                                                                                                       |
| جلسه دوم    | توضیح مفهوم خلاقیت و رابطه آن با موفقیت شغلی، درمان الگوهای آسیب دیده خلاقیت و ارتقاء الگوهای خلاقیت، افزایش حل مسئله خلاق                                                                                                                                             |
| جلسه سوم    | ارائه توضیحاتی در مورد دلبستگی به شغل، شناسایی موانع سازمانی دلبستگی شغلی، ارائه راهکارهایی در جهت افزایش همانندسازی افراد با شغلشان به منظور رفع موانع دلبستگی سازمانی، تنظیم برنامه کاری، بازسازی شناختی در مورد مشارکت در شغل، شناسایی فرصت های مشارکتی از دست رفته |
| جلسه چهارم  | آشنایی با مفهوم بینش و هویت، توصیف خود (بحث گروهی در مورد منابع شناخت، بحث پیرامون من از دیدگاه خودم و دیدگاه دیگران)، تعیین ارزش شغل برای فرد، دستیابی افراد به هویت خود در شغل و میزان بینش شغلی                                                                     |
| جلسه پنجم   | آشنایی با مفهوم شبکه سازی، شناسایی موانع ارتباطی، آموزش مهارت های گوش دادن، تعریف ابراز وجود و جرئت ورزی، معرفی و آموزش فرایندهای حل تعارض و برنامه ریزی برای حل تعارض و پیشگیری از آن                                                                                 |
| جلسه ششم    | آشنایی با مفهوم اعتماد بین فردی، بررسی عوامل مؤثر بر اعتماد بین فردی، موانع رفتاری اعتماد بین فردی، آموزش مهارت های ایجاد، حفظ و ارتقاء اعتماد بین فردی                                                                                                                |
| جلسه هفتم   | آشنایی با مفهوم انگیزش درونی، شناخت و چالش باورهای منفی، تعیین اهداف بلندمدت و کوتاه مدت، شناسایی توانایی ها و تعیین اهداف منطبق بر آن، تمرین های انگیزشی                                                                                                              |
| جلسه هشتم   | آشنایی با مفهوم برنامه ریزی شغلی، ارزیابی خود، هدف یابی، آمادگی شغلی                                                                                                                                                                                                   |
| جلسه نهم    | آشنایی با مفهوم اخلاق کاری و عوامل مؤثر بر آن، تعریف دانش و اجزای آن، بررسی اهمیت روزآمدی دانش                                                                                                                                                                         |
| جلسه دهم    | بررسی فرصت های رشد مهارتی، آشنایی با سرمایه روان شناختی و مؤلفه های آن، آشنایی با ویژگی های افراد با سرمایه روان شناختی، سنجش سرمایه روان شناختی افراد گروه، ارائه الگوی عینی موفقیت، بحث در مورد موفقیت های افراد                                                     |
| جلسه یازدهم | ارائه توضیحات در زمینه رفتار شهروندی، بحث در مورد رفتار شهروندی، مرور مطالب گفته شده در جلسات آموزشی                                                                                                                                                                   |

### یافته ها

جدول ۳ نیز نتایج تحلیل واریانس با اندازه گیری مکرر مشاهده می شود.

در جدول ۲ فراوانی و درصد فراوانی اطلاعات جمعیت شناختی گروه نمونه به تفکیک گروه آزمایش و کنترل ارائه شده است. در

### جدول ۲: بررسی اطلاعات جمعیت شناختی گروه نمونه به تفکیک گروه آزمایش و کنترل

| متغیرها | طبقه بندی       | گروه آزمایش  | گروه کنترل   |
|---------|-----------------|--------------|--------------|
|         |                 | درصد فراوانی | درصد فراوانی |
| سن      | ۲۰ تا ۲۵ سال    | ۵            | ۱۵/۶         |
|         | ۲۶ تا ۳۰ سال    | ۴            | ۱۲/۵         |
|         | ۳۱ تا ۳۵ سال    | ۳            | ۹/۴          |
|         | ۳۶ تا ۴۰ سال    | ۲            | ۶/۳          |
|         | ۴۱ سال و بالاتر | ۲            | ۶/۳          |
| تحصیلات | کل              | ۱۶           | ۵۰           |
|         | دیپلم و کمتر    | ۸            | ۲۵           |
|         | کاردانی         | ۴            | ۱۲/۵         |
|         | کارشناسی        | ۴            | ۱۲/۵         |
|         | کل              | ۱۶           | ۵۰           |
|         |                 |              |              |

جدول ۳: نتایج تحلیل واریانس اندازه‌گیری تکرار شده بر روی عزت نفس و رضایت از زندگی

| متغیر          | منبع تغییرات     | SS     | df | MS     | ضریب F | P    | اندازه اثر | توان آماری |
|----------------|------------------|--------|----|--------|--------|------|------------|------------|
| رضایت از زندگی | آزمون (سه مرحله) | ۳۰۹    | ۲  | ۱۵۴/۵۰ | ۱۶۰/۹۸ | ۰/۰۱ | ۰/۸۴       | ۱          |
|                | گروه             | ۳۳۷/۵۰ | ۱  | ۳۳۷/۵۰ | ۱۷/۵۲  | ۰/۰۱ | ۰/۳۷       | ۰/۹۸       |
|                | آزمون×گروه       | ۳۲۳/۷۵ | ۲  | ۱۱۶/۳۷ | ۱۲۱/۲۵ | ۰/۰۱ | ۰/۸        | ۱          |
| عزت نفس        | خطا              | ۵۷۷/۶۶ | ۲۹ | ۱۹/۹۲  | —      | —    | —          | —          |
|                | آزمون (سه مرحله) | ۱۲۸/۸۴ | ۲  | ۶۴/۴۲  | ۱۵/۵۶  | ۰/۰۱ | ۰/۳۵       | ۰/۹۹       |
|                | گروه             | ۹۵۳/۷۱ | ۱  | ۹۵۳/۷۱ | ۱۸/۰۶  | ۰/۰۱ | ۰/۳۸       | ۰/۹۸       |
| نفس            | آزمون×گروه       | ۳۵۷/۰۶ | ۲  | ۱۷۸/۵۳ | ۱۴/۷۳  | ۰/۰۱ | ۰/۵        | ۰/۹۹       |
|                | خطا              | ۲۴۰/۱۱ | ۲۹ | ۸/۲۷   | —      | —    | —          | —          |

جدول ۴: آزمون تعقیبی LSD برای مقایسه متغیرهای عزت نفس و رضایت از زندگی به صورت زوجی در سری زمانی

| مقیاس          | مرحله A   | مرحله B  | اختلاف میانگین | خطای استاندارد | p    |
|----------------|-----------|----------|----------------|----------------|------|
| عزت نفس        | پیش‌آزمون | پس‌آزمون | -۵/۱۲          | ۰/۵۶           | ۰/۰۱ |
|                | پیش‌آزمون | پیگیری   | -۵/۵۶          | ۰/۵۵           | ۰/۰۱ |
|                | پس‌آزمون  | پیگیری   | -۰/۴۳          | ۰/۳۵           | ۰/۲۳ |
| رضایت از زندگی | پیش‌آزمون | پس‌آزمون | -۳/۳۷          | ۰/۲۶           | ۰/۰۱ |
|                | پیش‌آزمون | پیگیری   | -۴/۱۲          | ۰/۲۴           | ۰/۰۱ |
|                | پس‌آزمون  | پیگیری   | -۰/۷۵          | ۰/۲۲           | ۰/۰۱ |

موفقیت شغلی بیماران هموفیلی همچنان ماندگار است. دوره آموزشی موفقیت شغلی سبب افزایش رضایت از زندگی در بین بیماران هموفیلی نسبت به مرحله پس‌آزمون شده است. همچنین اثر این دوره آموزشی بر روی رضایت از زندگی در مرحله پیگیری افزایشی بوده است ( $p < 0/05$ ). از این رو نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بسته آموزشی موفقیت شغلی بر عزت نفس و رضایت از زندگی بیماران هموفیلی مؤثر است.

### بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر باهدف بررسی تأثیر بسته آموزشی موفقیت شغلی بر عزت نفس و رضایت از زندگی بیماران هموفیلی اجرا شد. بر اساس یافته‌های این پژوهش بسته آموزشی موفقیت شغلی بیماران هموفیلی منجر به افزایش عزت نفس آن‌ها شده است و تأثیرات نسبتاً پایداری بر عزت نفس این بیماران داشته است. بر اساس جست‌وجوهای محقق، پژوهشی که تأثیر چنین مداخله‌ای را بر عزت نفس این بیماران مورد بررسی قرار داده باشد، یافت نشد؛ عاملی که مانع از مقایسه نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های قبلی شد. علی‌رغم محدودیت در دسترسی به پژوهش‌های

با توجه به نتایج جدول شماره ۳ و معنادار بودن عامل‌ها در آزمون درون‌گروهی وجود تفاوت معنادار بین سه بار اندازه‌گیری پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری برای عزت نفس و رضایت از زندگی تأیید گردید ( $p < 0/01$ ). همچنین با معنادار بودن متغیر گروه می‌توان گفت تفاوت معناداری بین گروه آزمایش با کنترل برای عزت نفس و رضایت از زندگی وجود دارد ( $p < 0/01$ ). اندازه اثر ۰/۳۸ و ۰/۳۷ نشان داد که ۳۸ درصد از تفاوت افراد در عزت نفس و ۳۷ درصد از تفاوت افراد در رضایت از زندگی بین دو گروه آزمایش و کنترل ناشی از بسته آموزشی موفقیت شغلی است. توان آماری نشان داده شده نشان از کفایت حجم نمونه دارد. برای بررسی تفاوت میانگین مقیاس‌های مورد مطالعه بین سه اندازه‌گیری پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری به صورت زوجی از آزمون تعقیبی کمترین تفاوت معنی‌دار (Least Significant Difference یا LSD) استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۴ آورده شده است.

با توجه به نتایج جدول ۴ نمرات پیش‌آزمون عزت نفس با پس‌آزمون و پیگیری تفاوت معناداری دارد و نمرات پس‌آزمون در مرحله پیگیری مقیاس‌ها نسبتاً ثابت مانده و اثر دوره آموزشی

این حوزه، نمونه یافته‌های تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که موفقیت شغلی با عزت نفس (۱۸) و رضایت از زندگی (۱۹) رابطه دارد. نتایج پژوهش حاضر هم‌راستا با نتایج پژوهش‌های قبلی (۱۸، ۱۹) نشان داد که آموزش موفقیت شغلی زمینه‌ساز ارتقاء رضایت از زندگی و عزت نفس بیماران هموفیلی است.

به نظر می‌رسد اثر بسته آموزشی موفقیت شغلی بر عزت نفس بیماران هموفیلی به واسطه آگاهی از احساسات مشترک بشری رنج، صورت گرفته است. به علت شرکت در این جلسات، بیماران هموفیلی دریافته‌اند که شکست و نابسندگی‌ها بخشی از شرایط آن‌ها است و فقط آن‌ها نیستند که دچار چنین مشکلاتی بوده و هر فردی در زندگی مشکلاتی را دارا است. این موضوع یک رویکرد ارتباطی در فرد پرورش می‌دهد. این رویکرد ارتباطی به محیط کار موجب می‌شود که افراد به صورت کامل‌تری بازخورد نیازها، توانایی‌ها و استعدادهای خود را دریابند و با تعدیل تفکر کمال‌گرایی‌شان عزت نفس بالاتری احساس کنند (۲۰). در طول جلسات آموزشی بیماران آموختند در مورد آنچه در محیط کار اتفاق می‌افتد احساس مسئولیت داشته باشند، دائماً در حال دریافت بازخورد باشند، از منفی‌گرایی پرهیز کنند و به سمت توجه به جوانب مثبت شخصیت خود سوق یابند. به عبارت دیگر بر اثر جلسات آموزشی موفقیت شغلی افراد به تعریفی از خود، متناسب با انتظارات و توقعات دیگران و بر اساس توانایی‌ها و قابلیت‌های شناخته شده از سوی خود دست یافتند که منطبق بر انتظارات دیگران بوده و عزت نفس آن‌ها را افزایش می‌دهد. از طرف دیگر، آموزش مهارت‌های جرئت ورزی به بیماران هموفیلی از طریق بسته آموزش موفقیت، ابراز صادقانه افکار و احساسات را با توجه به شرایط اجتماعی همراه با رعایت احساسات دیگران موجب می‌گردد (۲۰). به عبارت دیگر بیماران هموفیلی با اخذ مهارت‌های جرئت ورزی دفاع از حقوق خود را به شکلی که حقوق دیگران پایمال نشود، می‌آموزند. در نتیجه چنین روندی فرد از تحقیر خود و نادیده گرفتن افکار، احساسات و حقوق شخصی خود به نفع دیگری دوری کرده و با احساس استقلال بیشتری به سوی اهداف و مقاصد شخصی حرکت خواهد نمود. این حرکت مستقل، خود می‌تواند موجب ارتقاء عزت نفس در بیماران هموفیلی شود. همچنین از زاویه دیگر، زمانی که بیماران هموفیلی در فرایند آموزش موفقیت با

استفاده از فنون توصیف ارزش‌های خود نظیر تعیین ارزش‌های شغلی، نقش فعال‌تر و پویاتری را برای ساختن آینده خویش بر عهده می‌گیرند، اجازه نمی‌دهند شرایط بیماری بر موقعیت‌های مختلف زندگی از جمله موقعیت‌های شغلی آن‌ها تأثیر گذارد. چنین روندی در نهایت عزت نفس بالاتر را برای آن‌ها به همراه می‌آورد.

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد بسته آموزشی موفقیت شغلی بر رضایت از زندگی بیماران هموفیلی اثر ماندگار داشته است. در پژوهش‌های حوزه رضایت از زندگی نه تنها به رابطه بین مؤلفه‌های مختلف با رضایت از زندگی تأکید شده است، بلکه اثر مداخلات روان‌شناختی بر ارتقاء آن نیز بررسی شده است. در این راستا در پژوهش سید میرزا و همکاران (۴) تأثیر برنامه مدیریت مراقبت و یک دوره ورزش درمانی بر رضایت از زندگی تأیید شده است. سازوکار اثر بسته آموزشی موفقیت شغلی بر رضایت از زندگی بیماران هموفیلی از چندین منظر قابل ملاحظه است. به نظر می‌رسد این برنامه آموزشی با در بر گرفتن عوامل مؤثر بر رضایت از زندگی به افزایش این سازه منجر شده باشد (۲۰). با آموزش تکنیک‌های افزایش خلاقیت، فرد مصر بودن، مقاوم بودن در مقابل فشارهای بیرونی و داخلی و نیز مقاوم بودن در مقابل وسوسه هم‌رنگ جماعت بودن را می‌آموزد و توانایی ارائه ایده خلاق از طریق تعریف مجدد و برقراری ارتباطات جدید در مسائل را کسب می‌نماید. این امر باعث می‌گردد فرد در مواجهه با شرایط استرس‌زا مقاوم بوده، تاب‌آوری و سخت رویی بیشتری داشته باشد. سخت رویی به بیماران کمک می‌کند تا در رویارویی با تغییرات تنش‌زا، دشواری‌ها را به فرصت‌هایی پرمفعت تبدیل کنند و در مواجهه با شرایط دشوار به جای ترک صحنه، ترجیح دهد حضور خود را در صحنه حفظ کرده و به افراد درگیر در آن موقعیت برای برطرف کردن دشواری کمک کنند. به عبارت دیگر طی جلسات آموزشی افراد می‌آموزند به توانایی‌های خود برای اثرگذاری بر نتایج رویدادها باور داشته باشند و در رویارویی با چالش‌ها به جای مقصر قلمداد کردن سرنوشت، درصدد ایجاد فرصت‌هایی برای رشد خود و دیگران باشند. در نتیجه طی جلسات آموزشی فرد می‌آموزد واقعیت‌های زندگی را به سهولت بپذیرد، توانایی چشمگیر برای وفق دادن سریع خود با شرایط استرس‌زا کسب

نموده و در نهایت زندگی را پرمعنا تعریف نماید که منجر به ارتقاء رضایت از زندگی می‌گردد. همچنین آشنایی با مفهوم مهارت‌های ارتباطی و شناسایی موانع ارتباطی باعث ایجاد ارتباط سازنده و مؤثر می‌گردد که این امر به تقویت حمایت اجتماعی منجر می‌شود. تقویت حمایت اجتماعی باعث می‌شود که فرد زمانی که با شرایط استرس‌زا مواجه می‌شود به واسطه حمایت اجتماعی اطرافیان استرس کمتری متحمل گردد و این امر رضایت از زندگی فرد را افزایش می‌دهد (۲۰). به علاوه شناخت باورها، اهداف و انتظارات، آشنایی با توانایی‌های فرد، بازیابی و کشف استعدادها و توانایی‌های خود و تنظیم مجدد اهداف بستری مناسب برای رسیدن به ایده‌آل‌های افراد فراهم آورده و زمینه را برای به حقیقت تبدیل کردن رؤیای ذهنی‌شان مهیا می‌سازد که این امر خود منجر به افزایش رضایت از زندگی افراد می‌گردد.

از منظر دوم، می‌توان به این موضوع تأکید نمود که افزایش حمایت‌های شغلی (مالی، عاطفی) در سطح سازمان و در بین کارکنان منجر به افزایش رضایت شغلی شده و می‌تواند به عنوان سازوکاری علی رضایت از زندگی را تحت تأثیر قرار دهد، زیرا که فرد همواره خود را در شبکه‌ای از روابط اطمینان‌بخش شغلی با همکاران هم‌سطح و یا بالاتر از خود دیده و این مسئله سبب کاهش سطح اضطراب، افسردگی و بهبود رضایت از زندگی آن‌ها می‌گردد. به علاوه از منظر دیگر در طی بیماری هموفیلی، بیماران به دلیل احساس از دست دادن کنترل خود در معرض کاهش سطح عزت‌نفس می‌باشند که این مسئله می‌تواند منجر به کاهش رضایت از زندگی گردد. بسته آموزشی موفقیت شغلی بیماران هموفیلی با توجه به تأثیری که بر عزت‌نفس این بیماران دارد می‌تواند منجر به افزایش رضایت از زندگی بیماران هموفیلی گردد؛ زیرا افراد با عزت‌نفس پایین معمولاً بر جنبه‌های منفی خود تمرکز می‌کنند و زمان کمتری جهت جنبه‌های مثبت خود صرف می‌کنند. در مقابل افرادی که اعتماد به نفس بالایی

دارند بیشتر بر جنبه‌های مثبت زندگی تمرکز داشته و رضایت از زندگی بالاتری گزارش می‌کنند. همچنین عزت‌نفس بالا باعث افزایش توانایی و کفایت شده و فرد احساس می‌کند که زندگی مفید و مؤثری دارد که نتیجه آن رضایت از زندگی بالا است.

با توجه به آنکه بسته آموزشی موفقیت شغلی بیماران هموفیلی بر اساس ویژگی‌های خاص این بیماران تدوین گردیده است، لذا در تعمیم نتایج بر سایر جوامع می‌بایست جوانب احتیاط را رعایت نمود. کمبود پژوهش‌های انجام‌شده در رابطه با تأثیرات مستدل و علمی مداخلات روان‌شناختی مختلف بر موفقیت شغلی بیماران هموفیلی در ایران و جهان از جمله محدودیت‌هایی بود که باعث گردید تا بحث و نتیجه‌گیری در مواردی امکان بررسی تطبیقی یافته‌های پژوهش حاضر با پژوهش‌های دیگران میسر نشود. به عنوان آخرین محدودیت باید توجه داشت که گروه نمونه پژوهش حاضر را مردان مبتلا به هموفیلی شاغل در شهر اصفهان تشکیل داده‌اند، به همین دلیل لازم است تا در تعمیم نتایج به زنان مبتلا به هموفیلی، بیماران غیر شاغل و همچنین بیماران در سایر شهرها احتیاط کرد. در راستای یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود که ابتدا دوره‌های آموزشی این نوع مداخله برای تربیت درمانگران مورد نیاز در مراکز مشاوره و راهنمایی در کلینیک‌های روان‌شناسی و یا بیمارستان‌ها اجرا و سپس این نوع آموزش برای بیماران هموفیلی که سطح پایینی از عزت‌نفس و رضایت از زندگی را تجربه می‌کنند، مورد استفاده قرار گیرد.

### تقدیر و تشکر

بدین وسیله از کلیه بیماران هموفیلی که با مشارکت خود در مطالعه حاضر امکان اجرای این پژوهش را فراهم نمودند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود.

### References

1. Payandeh M, Amirifard N, Sadeghi E, Sadeghi M, Choubasaz M, Noor Mohammadi Far F. The survey of effective agents on factor VIII and IX inhibitors in patients with hemophilia A and B in Kermanshah province. IJBC, 2016; 7(4):191-94. [In Persian].
2. Scott DW. Inhibitors-cellular aspects and novel approaches for tolerance. Hemophilia. 2014; 4:80-6.

3. Kargarfard M, Dehghani M, Heydari A. Effects of aquatic exercise therapy on quality of life, anxiety and depression in patients with hemophilia. *Koomesh*. 2011; 12 (4):364-71. [In Persian].
4. Seyed Mirza S, Memarian R, Vanaki Z. The evaluation of effect case management program on quality of life of pre-school children with hemophilia. *Quarterly Journal of Nursing Management*, 2013; 2(1):38-47. [In Persian].
5. Kuan EL, Ivanov S, Bridenbaugh EA, Victora G, Wang W, Childs EW, Platt AM, Jakubzick CV, Mason RJ, Gashev AA, Nussenzweig M, Swartz MA, Dustin ML, Zawieja DC, Randolph GJ. Collecting lymphatic vessel permeability facilitates adipose tissue inflammation and distribution of antigen to lymph node-homing adipose tissue dendritic cells. *Journal of Immunology*, 2015; 194(11):5200-10.
6. Dolatkhan R, Fakhari A, Zakaria Pezeshki M, Tavassoli N, Shabanlouei R, Gholchin M. Health related quality of life in adult patients with hemophilia referring to Shahid Ghazi Tabatabaei Hematology and Oncology Center, Tabriz, Iran. *Medical Journal of Tabriz University of Medical Sciences and Health Services*, 2014; 36(3):32-7. [In Persian].
7. Asgarpour H, Mohammadi I, Memarian R. The effect of self-care program on the quality of life of adolescents with hemophilia. *Daneshvar Phezeshki*. 2007; 14(69):1-8. [In Persian].
8. Gattiker UE. Predictors for career achievement in the corporate hierarchy. *Human Relations*. 1990; 43(8): 703-26.
9. Kourkoutasa E, Georgiadib M, Plexousakisc S. Quality of life of children with chronic illnesses: A review of the literature. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2010; 2(2):4763-67.
10. Chen M, Chang Y, Lo, Y. Creativity cognitive style, conflict, and career success for creative entrepreneurs. *Journal of Business Research*. 2015; 68(4):906-10.
11. Zaki MA. Quality of life and its relationship with self-esteem among male and female students of Isfahan University. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology*. 2007; 13(4): 416-19.
12. Pan Z, Zhang D, Hu T, Pan Y. The relationship between psychological Suzhi and social anxiety among Chinese adolescents: the mediating role of self-esteem and sense of security. *Child Adolescent Psychiatry Mental Health*. 2018; 12:50.
13. DuTreil S. Physical and psychosocial challenges in adult hemophilia patients with inhibitors. *Journal of Blood Medicine*. 2014; 22(5):115-22
14. Riley RR, Witkop M, Hellman E, Akins S. Assessment and management of pain in hemophilia patients. *Haemophilia*. 2011; 17(6):839-45.
15. Rahmani A, Adampira S. Factors affect the career progression of women accountants. *Journal of Management Accounting and Auditing Knowledge*. 2013; 2(8):129-40. [In Persian].
16. Legg JW. A treatise on haemophilia sometimes called the haemorrhagic diathesis. London: H. K. Lewis; 2012.
17. Shafi Abadi A. Theories of counseling and psychotherapy. Tehran: Academic Publishing Center; 2003. [In Persian].
18. Ebrahimpour Y, Esmaeili MR, Haji Anzahaei Z. The relationship between self-esteem and the need to achieve the achievement of female physical education teachers in Bonab city. *Women and Study of Family*. 2015; 28(7):7-33. [In Persian].
19. Hagmaier T, Abele AE, Goebel K. How do career satisfaction and life satisfaction associate? *Journal of Managerial Psychology*. 2018; 33(2):142-60.
20. Zarei M. Developing an exploratory model for the job success of hemophilic patients based on individual, occupational and social variables and the effect of educational package of job-based job success on job satisfaction, self-esteem and life satisfaction of these patients. Doctoral dissertation, Azad University of Isfahan (Khorasgan); 2017. [In Persian].

21. Diener ED, Emmons RA, Larsen RJ, Griffin S. The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*. 1985; 49(1):71-5.
22. Schimmack V, Radharishnan P, Oishi SH, DZokoto V, Ahadi S. Culture, personality, and subjective well-being: Integrating process model of life satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002; 82(4):582-93.
23. Bayani AA, Koocheky AM, Goodarzi H. The reliability and validity of the satisfaction with life scale. *Developmental Psychology* 2007; 3(11); 259-265. [In Persian].
24. Heatherton TF, Polivy J. Development and validation of a scale for measuring state self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1991; 60(6):895-910.

## The Effect of Educational Package based on Job Success on Self-Esteem and Life Satisfaction in Hemophilic Patients

Majid Zarei<sup>1</sup>, Mohsen Golparvar<sup>2</sup>, Ali Mehdad<sup>3</sup>

### Original Article

#### Abstract

**Aim and Background:** The pain caused by joint damage and the unpredictable period of hemophilic disease causes problems in various aspects of the life of patients, including self-esteem and life satisfaction. Therefore, the aim of this study was investigate the effect of educational package based on job success on self-esteem and life satisfaction in hemophilic patients.

**Methods and Materials:** This is a semi-experimental study with pre-test and post-test design with control group and follow-up period. In order to carry out the research, from 600 hemophiliac patients in Isfahan city in 2017, 40 patients were selected based on criteria of entry and exit and assigned them randomly in two groups of experimental and control group. Two questionnaires of State Self-Esteem Scale (SSES) and Satisfaction With Life Scale (SWLS) were used to measure the variables of the research in the pretest, post-test and follow-up phases. The experimental group received 11 sessions of 2 hours under the educational package based on job success for hemophilic patients and the control group did not receive any training. Finally, the number of samples was reduced to two groups of 16 people, considering the drop and the criteria for leaving the study. The data were analyzed with the use of repeated measure ANOVA.

**Findings:** The results showed that there is a significant difference between the experimental and control groups in self-esteem and life satisfaction in the post-test and follow-up evaluation ( $p < 0.05$ ).

**Conclusions:** It is possible to use a training package to improve occupational success in order to improve self-esteem and life satisfaction in hemophilic patients.

**Keywords:** Hemophilia, Self-esteem, Success.

**Citation:** Zarei M, Golparvar M, Mehdad A. **The Effect of Educational Package based on Job Success on Self-Esteem and Life Satisfaction in Hemophilic Patients.** J Res Behav Sci 2019; 16(4): 562-572.

Received: 2017.11.22

Accepted: 2018.01.16

1- PhD Student, Department of Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

2- Associate Professor, Department of Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

3- Assistant Professor, Department of Psychology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

**Corresponding Author:** Mohsen Golparvar, Email: drmgolparvar@gmail.com